

УДК 372.882.09

ЧИТАННЯ ЛІТЕРАТУРИ ДІТЬМИ ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Дятленко Т.І., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

У статті порушено актуальну проблему сучасної школи, а саме втрати в учнів шкільного віку інтересу до читання літератури. Автор робить спробу проаналізувати причини окресленої проблеми, обґрунтовує їх і встановлює взаємозв'язки між ними; аналізує праці вчених, які досліджують проблему читання; доводить, що подолати байдужість і небажання сучасних учнів читати літературу можна лише комплексно й системно в тісній єдності й взаємодії сім'ї та навчальних закладів освіти.

Ключові слова: читання, читацькі інтереси, читацька ситуація, читацьке середовище, читацький простір, культура читання.

В статье поднимается актуальная проблема современной школы, а именно потеря у учащихся школьного возраста интереса к чтению литературы. Автор делает попытку проанализировать причины данной проблемы, обосновывает их и устанавливает взаимосвязь между ними; анализирует работы ученых, которые исследуют проблему чтения; доказывает, что преодолеть безразличие и нежелание современных школьников читать литературу можно только комплексно и системно в тесном взаимодействии семьи и учебных заведений.

Ключевые слова: чтение, читательские интересы, читательская ситуация, читательская среда, читательское пространство, культура чтения.

Dyatlenko T.I. THE READING OF LITERATURE BY CHILDREN AS A TOPICAL PROBLEM OF MODERN EDUCATION

Recently, at different levels teachers, parents, and scientists have talked about children's reluctance to read the literature. So, in the context of school reform it is necessary to modernize the content of literary education and its structure, which is presented in the "Concept of Literary Education", the current school curriculum.

Such scientists as B. Stepanishin, E. Pasichnyk, N. Voloshin, V. Shulyar, G. Tokman, N. Gogol and others addressed the mentioned problem.

It is important from the first year of a child's life to awaken and develop her/his interest in the book, listening and comprehension of the sound of someone's reading, and then independent reading.

Reading environment is a group or community of people who have formed readership interests and systematically satisfy the need for reading.

The features of a reader's interest – selectivity, cognitive orientation, emotional expression, interest and curiosity.

The circle of reading – a certain amount of books on different subjects and genres in accordance with the individual-age interests and the level of reading activity of representatives of a particular reader environment or specific reader.

Reading culture is having the right reading activity and combination of such qualities of the student's personality, that reflect the level of his overall culture and value sphere.

Overcoming the pupils' indifference to reading as an educational and cognitive activity in modern conditions is a complex widespread process of family interaction, educators of pre-school educational institutions and teachers with pupil-readers, which will be effective provided the system is consistent.

Key words: reading, reading interests, reader's situation, reading environment, reading space, reading culture.

Постановка проблеми. Останнім часом усе частіше на різних рівнях не лише вчителі, батьки, а й учені говорять про небажання школярів читати літературу, ця тенденція виразно простежується в усьому світі. Не оминула ця проблема й Україну. В умовах реформування загальноосвітньої школи у зв'язку із цим постала необхідність модернізації змісту літературної освіти і її структури, яка була представлена в «Концепції літературної освіти» [1]. Насамперед укладачі дали визначення поняттю «літературна освіта» і

сформулювали головну мету: «Виховання творчого читача із самостійним критичним мисленням, формування гуманістичного світогляду, загальної культури, естетичних смаків особистості». Виконання мети й завдань літературної освіти передбачене шляхом реалізації нових підходів до навчання й виховання учнів на уроках літератури (компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного, які окреслені й розтлумачені «Державним стандартом базової і повної літературної освіти» [2]).

Програма з української літератури для 5–9 класів [3] також спрямована на утвердження серед школярів культури читання. У пояснювальній записці наголошується, що в середній школі важливо сформувавши уявлення про читання як соціокультурну практику, важливий елемент повсякдення школярів. На жаль, сучасні діти від народження потрапляють у полон віртуального середовища, стають заручниками цивілізаційних вигод, які часто шкодять як їхньому здоров'ю, так і розвитку та вихованню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема читання літератури завжди була і є актуальною для дослідження психологами, дидактами, методистами, учителями. Як зауважують науковці (Б. Степанишин, Є. Пасічник, Н. Волошина, В. Шуляр, Г. Токмань, Н. Гоголь та ін.), одним із основних шляхів самостійного набуття знань, розвитку та саморозвитку особистості, центральною ланкою самоосвітньої діяльності нині визнане читання. Сучасні дослідники Т. Яценко, Г. Токмань, С. Жила зауважують, що цей процес буде результативним лише тоді, коли в людини сформована читацька свідомість і висока культура читання, тобто читацька компетентність. Читання як діяльність, стверджують А. Ситченко, Н. Гоголь, Т. Дятленко, не лише збагачує учня-читача новими знаннями, а й формує його особистісні новоутворення. У процесі читання й аналізу художніх творів серед основних завдань учителя-словесника, як зазначають сучасні методисти, є не тільки орієнтування учнів на сприйняття художнього тексту, а й на засвоєння кращих позитивних рис літературних характерів, що сприяє вихованню високоморальної й свідомої свого призначення в житті особистості.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні факторів, які впливають на ставлення дітей до читання літератури як до життєво важливого й необхідного для саморозвитку, самоутвердження й самовдосконалення виду діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У пояснювальній записці до чинної програми часто трапляються поняття «компетентний читач», «культура читання», «читацька свідомість», «читацька активність», «читацькі інтереси» тощо, похідними від них у методичній літературі є такі поняття: «читацька ситуація», «читацький простір», «читацьке середовище», «коло читання», «читацька культура» («культура читання») тощо.

На наш погляд, в основі всіх цих наукових понять лежить інтерес до читання чи книги взагалі. Отже, дуже важливо з першого року життя дитини пробудити й розвинути в неї інтерес до книги, перегляду й осмислення яскравого оформлення, слухання й

усвідомлення озвученого кимось тексту, а надалі – і самостійного читання. Розвинутий і пробуджений інтерес сформує з раннього дитинства потребу читання. На жаль, молоді батьки нині найперше дбають про догляд та піклування за дитиною, задовольняють матеріальні й фізичні потреби, часто не усвідомлюючи, що не дбають про її розвиток. Замість проводити вільний час із дитиною в грі (а сучасний ринок пропонує масу розвивальних ігор різного характеру й складності) чи за читанням книжечок, батьки віддають перевагу перегляду мультиплікаційних фільмів, комп'ютерним іграм чи «зависають» у мережі тощо, тим самим завдаючи величезної шкоди своїм же дітям, оскільки формують у них комп'ютерну залежність. Гадаємо, що нашому освітньому, зокрема й медійному, простору бракує передач, програм, проектів, які б готували молодих батьків до виховання й розвитку своїх дітей, щоб у майбутньому уникнути багатьох проблем психічного й соціального характеру. Хочемо наголосити, що вчені однакові в тому, що одним із важливих складників ставлення до читання є інтереси й потреби, які повинні бути пробуджені в ранньому віці й поглиблені, удосконалені в дошкільних і шкільних закладах освіти вихователями й учителями у тісній взаємодії з батьками. Вивчення психофізіологічного розвитку дітей показує, що в них спочатку виникає інтерес до читання, потім формується певний читацький інтерес, виникає стійка (або нестійка) потреба в читанні.

Не менш важливим для подолання окресленої проблеми є й читацьке середовище, яке розуміємо як групу чи співтовариство людей, об'єднаних читацьким простором [3, с. 360]. Отже, це середовище, що являє собою насамперед групу людей, які мають сформовані читацькі інтереси й систематично задовольняють потребу читання. Такою групою для малолітньої дитини повинна бути родина, усі її члени час від часу мусять проводити своє дозвілля за книгою, тим самим будучи для дитини прикладом для наслідування. Пригадайте, як виховувалася у своїй родині маленька Леся Українка, яким прикладом для неї і її братів і сестер були літературні вподобання Олени Пчілки, літературні суботи як сімейні вечори також сприяли формуванню стійких читацьких інтересів і потреб дітей, які в майбутньому всі стали гідними людьми. На жаль, доводиться констатувати, що сучасна молодь мало читає сама, мало обізнана й часто не усвідомлює, що, давши життя маленькій людині, вона несе їй велику відповідальність за її майбутнє, яке не обмежується фізіологічними чи матеріальними потребами.

Читацьке середовище може бути пасивним (тобто є і книги, є і читачі, оскільки ми не

беремося стверджувати, що сучасна людина взагалі не читає книжок, відсутні контакти між читачами, обговорення прочитаного, відсутнє й розширення чи поповнення книжкового оточення) і може бути активним, тоді прочитані книжки жваво й активно обговорюються читачами, вони цікавляться літературними новинками відповідно до своїх інтересів, постійно поповнюють домашню бібліотеку, радіють разом кожній новій придбаній книзі, стежать за книжковими форумами, можливо, разом їх відвідують, цікавляться масовими заходами, які влаштовують книжкові видавці, відповідно до читацьких інтересів людей, які утворюють читацьке середовище. Добре було б відродити давню традицію дарувати книги на сімейні свята чи дні народження.

Читацьке середовище можна організувати штучно. Роль організатора може виконати вихователь дитячого дошкільного закладу чи вчитель, на допомогу йому доцільно прийти й бібліотекаря, класному керівникові. Кероване читання, тобто правильно дібраний список книг, різновіковий колектив читачів, що поповнюється, добре організоване обговорення прочитаного може стати методичним засобом організації ефективної читацької діяльності читача-початківця. До цієї роботи варто залучати й батьків, щоби їхня участь у житті дитини не обмежувалася збиранням коштів для ремонту класу чи організації так званих «солодких столів» і подарунків вихователям або вчителям. За таких умов, на наш погляд, читання для дитини стане усвідомленою діяльністю, що в подальшому сприятиме формуванню кваліфікованого читача в активному читацькому середовищі.

Щоб інтерес в учнів до читання не згасав, його систематично необхідно підтримувати. У педагогічній науці є багато визначень поняття «читацькі інтереси». А. Копчук вважає, що читацькі інтереси – це вибірково позитивне ставлення читача до читання книги, що набуває емоційної привабливості відповідно до його потреб і особливостей. Іншими словами, читацький інтерес – це виділення з певного кола друкованих видань книжки, якій читач надає перевагу [3]. На думку О. Савченко, читацький інтерес – «наявність у читача стійкого інтересу до книжок» [4, с. 205]. Психолог С. Рубінштейн у дослідженнях цей феномен розглядає як пізнавальну діяльність людини.

Як бачимо, інтерес учених до окресленої проблеми не згасає. Проаналізувавши низку джерел, хочемо виділити загальні риси читацького інтересу: вибірковість, пізнавальна спрямованість, емоційна забарвленість, зацікавленість, допитливість.

Вибірковість як одна з характерних рис інтересу диференціюється перевагами тієї чи іншої книги, жанру, художнього чи наукового

тексту й найбільш виразно простежується під час реалізації некерованого самостійного читання. Пізнавальна спрямованість – це свідоме прагнення учнів до пізнання навколишнього світу, опанування теоретичних засад науки й застосування їх на практиці. Емоційна забарвленість виявляється через позитивне чи негативне ставлення до об'єкта інтересу, а також вплив читацької діяльності на свідомість читача. Зацікавленість спрямована на задоволення потреб. Допитливість – свідоме й мотивоване прагнення читача розширити й поглибити свої знання, знайти відповіді на запитання.

Про рівень сформованості читацького інтересу в школярів учитель може судити, спостерігаючи за характером протікання діяльності: чи із задоволенням виконують завдання, уважні, захоплені своєю діяльністю, виявляють бажання брати участь у різних видах діяльності, чи активно оперують знаннями й уміннями, діляться з однокласниками інформацією чи своїми відчуттями, що особливо важливо на уроках літератури в умовах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів.

Інтерес до читання є динамічно змінним явищем, це важливо знати й урахувати у своїй діяльності педагогічним працівникам. Інтерес збуджує активність, яка породжує задоволення чи відразу. Об'єкти й акти, які збуджують інтерес дитини, змінюються з віком. Важливу роль в організації розвитку читацьких інтересів у дітей шкільного віку відіграє професіоналізм і педагогічна майстерність учителя-словесника. Його завдання – зробити читання улюбленим заняттям учнів, проводити активну просвітницьку роботу серед батьків.

Виходячи із цього, учителю необхідно як на уроці літератури, так і в позаурочний час організовувати читацькі ситуації, тобто поєднувати об'єктивні й суб'єктивні обставини, які б стимулювали читацьку діяльність учнів. До таких обставин відносять мотив читання (усвідомлений і внутрішній); книжкове оточення читача; вільний час учня; контакти читача з іншими читачами; сукупність знань і вмінь, які сприяють результативному читанню.

Дослідники визначають повну читацьку ситуацію, для якої характерні всі перераховані вище об'єктивні й суб'єктивні обставини. За умови відсутності хоча б одного з компонентів виникає неповна читацька ситуація, яка може бути продуктивною й непродуктивною. Усе залежить від характеру відсутніх чинників певної читацької ситуації. Якщо в школяра відсутній мотив читання чи комплекс знань і вмінь, необхідних для здійснення продуктивного читання, то таку ситуацію важко вважати продуктивною, натомість відсутність контактів з іншими читачами, тобто відсут-

ність можливості обговорити прочитане чи поділитися враженнями, менше впливає на продуктивність читацької ситуації.

Читацька ситуація може виникнути природно, сама собою (некероване читання), а може бути створена штучно з навчальними цілями (кероване читання). Некерованим читанням учені називають читання тих творів, які дитина-читач обирає самостійно, щоб задовольнити якісь свої читацькі потреби й інтереси. Дуже важливо, щоб читання як діяльність не стало актом покарання дитини в сім'ї, оскільки спостерігаються й такі випадки. «Робота з книгою – це ознака освіченої й культурної людини». Саме такі меседжі необхідно посилати в читацький простір.

Читацький простір у широкому сенсі визначається як та частина суспільного життя, яка характеризується читацькою ситуацією, що склалася. У вузькому значенні під читацьким простором розуміють місце, де створені оптимальні умови для читацької діяльності (наприклад, читальний зал бібліотеки; шкільна чи домашня бібліотека). Основною ознакою читацького простору є наявність книг. Якщо брати до уваги суспільно-державний масштаб, то це – існування книговидавництва, публічних бібліотек, суспільних інститутів, книжкових форумів і виставок тощо. Для окремої людини це є книжкове оточення, що складається в її повсякденному житті й стає для неї доступним.

Практика свідчить, що сучасна дитина часто обмежується читанням лише тих творів, які визначені шкільною програмою чи представлені в програмі ЗНО. Проте це мізерна частина багатой літературної спадщини, що представляє духовну культуру українців. Учителі-практики й учені констатують цю проблему й наголошують, що коло читання школярів на всіх етапах їхнього становлення й розвитку необхідно розширювати. Під поняттям «коло читання» розуміємо певний обсяг книг різної тематики, різних авторів і жанрів відповідно до індивідуально-вікових інтересів і рівня читацької діяльності представників конкретного читацького середовища чи конкретного читача.

Розкриті нами вище поняття «читання», «читацькі інтереси», «читацька ситуація», «читацьке середовище», «читацький простір» мають тісний взаємозв'язок і впливають на формування культури читання або читацької культури учня.

Читацька культура (або культура читання) насамперед припускає володіння правильною читацькою діяльністю (ПЧД), тобто вмінням думати над твором і книгою перед читанням, під час читання й після читання [7, с. 14]. Читацька культура – це сукупності таких якостей особистості школяра, що ви-

дображають рівень його загальної культури й ціннісної сфери. Складовою частиною читацької культури є її духовна форма, яка охоплює знання, накопичений людством досвід і морально-етичні норми поведінки. Тому саме цінності, зокрема духовні, на нашу думку, є центральним елементом читацької культури.

Отже, читацька культура – це складне утворення, що відображає різні аспекти розвитку особистості: світоглядний, культурологічний, психологічний, літературознавчий, включаючи й розвиток мовної діяльності особистості в цілому. Культура читання розглядається сучасними вченими як критерій не тільки літературно-естетичної, а й соціальної зрілості читача.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, узявши до уваги окреслені визначення основних і похідних понять, можна підсумувати, що подолання байдужості учнів до читання як навчально-пізнавального виду діяльності в сучасних умовах – це складний багатовимірний процес взаємодії сім'ї, вихователів дошкільних закладів освіти, учителів з учнями-читачами, який буде ефективним за умови системності й свідомого ставлення до виконання своїх обов'язків усіх членів читацького середовища. Важливо з раннього дитинства не лише навчити дитину читати, а й допомогти їй усвідомити, що читання – запорука успішного становлення в житті, чинник саморозвитку впродовж життя. Читання – не марнування часу, а можливість здобути безцінний психологічний, соціокультурний, зрештою, життєвий досвід. Крім того, читання творів, які передбачені чинною шкільною програмою для текстуального вивчення, дає естетичне задоволення й художню насолоду від спілкування з героями пропонованих творів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/28030/.
2. Концепція літературної освіти в 11-річній загальноосвітній школі. Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. 2010. № 10. С. 10–20.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 374 с.
4. Копчук А. Виховання читацьких інтересів учнів. К.: Т-во «Знання» УРСР, 1985. 48 с.
5. Леонтьев А. Язык, речь и речевая деятельность в общей и педагогической психологии. М.: МПСИ, 2001. 447 с.
6. Навчання і виховання учнів 3 класу: методичний посібник для вчителів. Упор. О. Савченко. К.: Видавництво «Початкова школа», 2004. 512 с.
7. Куцевол О. Як залучити учня до книги. Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. 2002. № 2. С. 10–11.